

Allan Karker:

Folkemål og sproghistorie

Arne Espegaard: Nogle nordjyske mål I-II. Sproghistorie og dialektgeografi. Hjørring (Forlaget Vendsyssel) [1995]. I: 333 tospaltede sider, II: 325 kort samt indeks.

På titelbladene til dette store tobindsværk leder man forgæves efter trykkeåret. Det er gemt bort i slutordet, som er dateret september 1995, dvs. kun et par måneder før forfatterens 85 års fødselsdag. Med dette sene arbejde, der vidner om en forbavsende vitalitet, har Arne Espegaard nu afrundet og kompletteret mere end 60 års studium af de nordjyske folkemål. Resultatet er en bedrift.

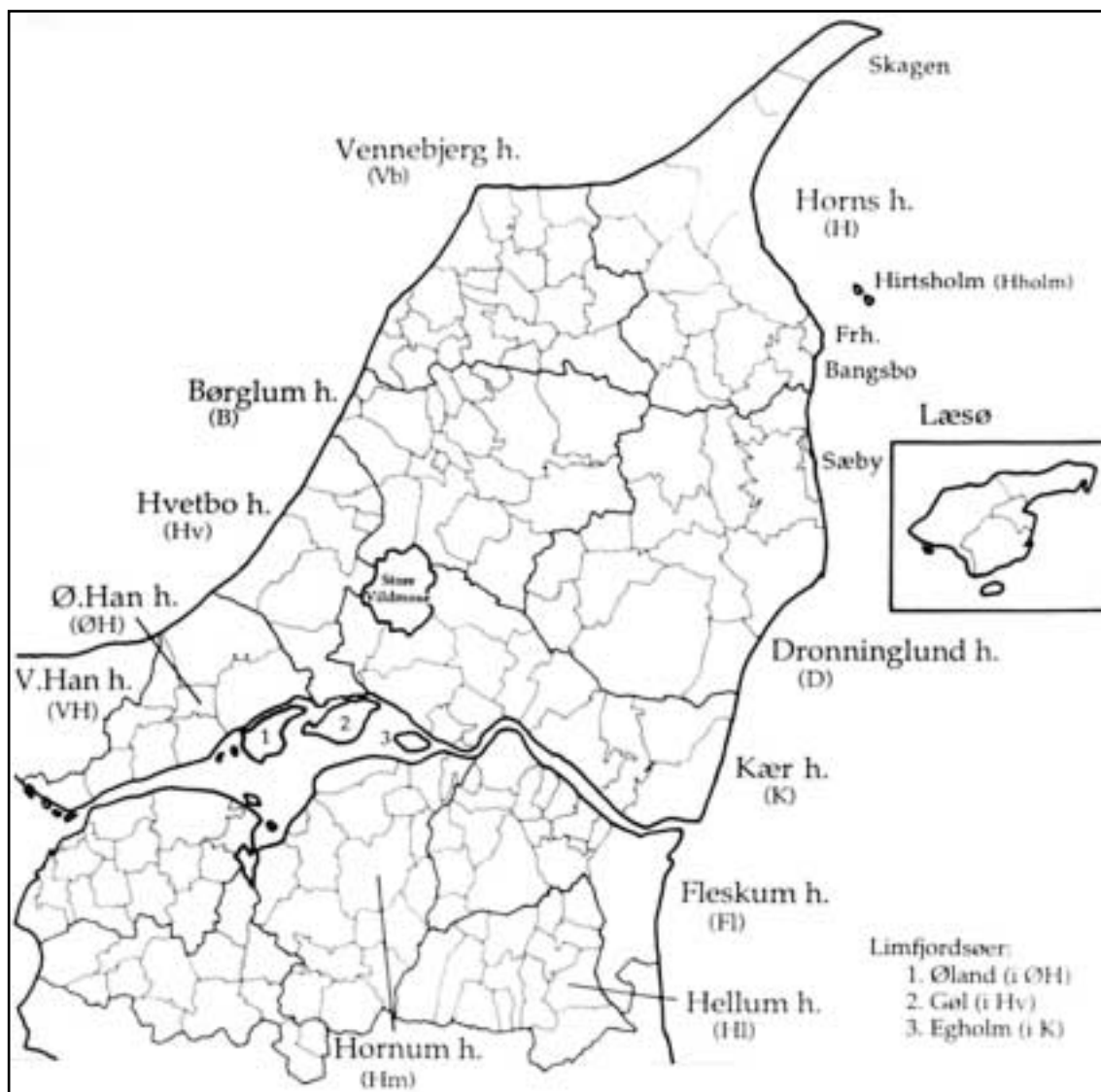
Vist er der enkelte skønhedspletter, det er jo ikke overmenneskeværk. Der forekommer trykfejl, mest dog i orddeling ved linjeskifte, fx *konsonants-vind* s. 241; et par linjer er faret vild og fejlagtigt gentaget i første spalte på s. 126. Den gammeldanske form *thagær* s. 54 er (tryk)fejl for *taghær*, og når der s. 62 tales om *skår* som “førstekomponent i komposita (potte-, glas-)”, er det klart at der burde have stået andenkomponent. Men så er det heller ikke værre. Alt efter smag kan man bifalde eller beklage at Espegaard har valgt at gennemføre en strengt fagvidenskabelig terminologi uden formildende omskrivninger; læseren må berede sig på at møde ikke blot den just citerede “førstekomponent i komposita” (= førsteled i sammensætninger), men også postvokalisk likvid, geminerede tenues og mediæ, enklise, hypokoristikon og svarabhaktivokal m.m. Og i samklang hermed bliver sammenfaldende ordformer (homonymer) på gammeldags filologmanner identificeret ved hjælp af latin; på s. 159 omtales fx både *æg* (ovum) og *æg* (acies), dvs. dels *et* æg, dels *en* æg.

De nordjyske mål, sådan som Arne Espegaard afgrænser dem, er dialekterne i Vendsyssel med Læsø og Hirsholm, i Øster og Vester Hanherred og i nogle udvalgte sogne i Fleskum, Helligum og Hornum herreder i Himmerland, jf. oversigtskortet i 1. bind, som er gengivet her side 42. Til beskrivelsen af disse dialekter i tekstbindet hører ikke mindre end 325 specialkort i 2. bind, der viser udbredelsen af bestem-

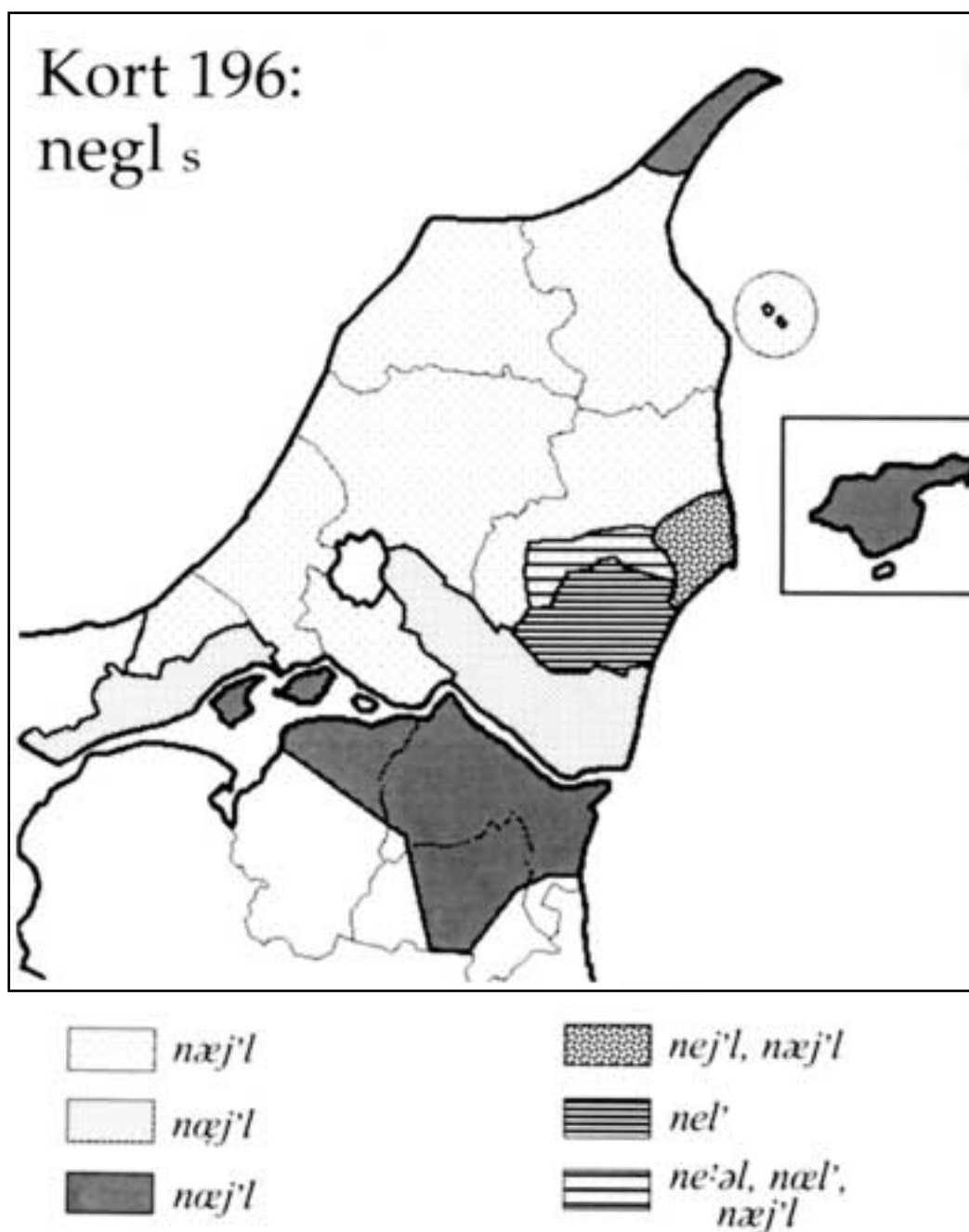
te udtaleformer, oftest af enkeltord. De sort-hvide signaturer er rentegnet på computer og står klart og skarpt. Som eksempel er kort 196 aftrykt her på side 43.

Også i tekstbindet er det på en måde enkeltordene der dominerer. Det er for størstedelen ordstoffet i Espegaards *Vendsysselsk ordbog* I-V (1972-86) som her er systematiseret efter lydlige kriterier. En bøjningslære indgår ikke i *Nogle nordjyske mål*, og af syntaktiske fænomener medtager den kun en oversigt over orddannelsen (s. 290-321) med vægt på afvigelser fra rigsdansk.

De øvrige kapitler handler om de nordjyske dialekters lydforhold. Af overskrifter som “Labialisering af vokaler” eller “Frem- og tilbage-
dragning af konsonanter” ser man at der ikke er tale om en ren til-

Oversigt over de herreder i Vendsyssel og Himmerland, som Arne Espegaards værk dækker.

standsbeskrivelse, men snarere om udtaleforandringer over tid. Espegaard betoner da også selv at det dialektgeografiske synspunkt er underordnet det sproghistoriske; i bogens undertitel *Sproghistorie og dialektgeografi* er addendernes orden altså ikke ligegyldig.

Men fremstillingen er ikke rendyrket sproghistorisk anlagt som fx Johs. Brøndum-Nielsens klassiske arbejde *Dialekter og Dialektforsk-*

ning (1927), hvor hovedtrækkene af danske dialektejendommeligheder præsenteres som resultater af lydudviklinger, der konsekvent bestemmes i forhold til sprogtilstanden i den ældre middelalder, udtrykt fx på denne måde: “Eftervokalisk *t* i Ord af Typerne *Mad*, *Gade* bortfalder i Vendsyssel: *ma*, *gå*.”; det forudsættes her bekendt at de gammel-danske former var *mat* og *gata*. I Espegaards systematik spiller nutid og fortid anderledes sammen. Eksempelvis er det nævnte kapitel om labialisering af vokaler ganske vist underinddelt efter de gammeldanske vokaltrin *i*, *e*, *æ*, *a* og deres forekomst i bestemte kombinationer med konsonant; men i hvert enkelt tilfælde præsenteres det relevante ordstof med udgangspunkt i nutidens skriftform, som så først i anden række identificeres med sin forgænger i ældre dansk, fx således: “Subst. **siv**, gl. seff, sifwe, har kun stedvis labialisering: *sy’w* / *sy’w* Læsø” osv. Læseren behøver altså ikke at kende nogen ældre dansk ordform, det er altid muligt at gå ud fra nutidens skriftform og slå den op i det indeks som afslutter bind 2.

Det nutidige dialektgeografiske synspunkt er til gengæld enerådende i samme bind 2, der jo som sagt indeholder de 325 specialkort. Her er den i sig selv intetsigende nummerering kun et hjælpemiddel til henvisninger fra tekstbindet, for kortene er ordnet alfabetisk efter de ord de illustrerer – og opslagsformen er rigsdansk i nutidens retskrivning. Også for et par kapitler i tekstbindet gælder det i øvrigt at de mestendels er tilstandsbeskrivende.

Om det sproghistoriske forløb gør Arne Espegaard sig en del selvstændige overvejelser. Når det fx i store dele af Vendsyssel hedder (*i*) *næ·t* ‘(i) nat’ (kort 194-195), fremsætter han s. 60 den gisning at den lange vokal kan være en mindelse om en ældre (men ganske vist uregelmæssig) bøjningsform med dativsendelse; og hypotesen synes bekræftet ved et par senmiddelalderlige forekomster af ordforbindelsen *i nata*. Er dette trods alt usikkert, har Espegaard øjensynlig fast grund under fødderne hvor han s. 91-93 gør rede for klusilspringets historie. Og hans forsøg på at klarlægge den historiske baggrund for det ejendommelige vokalsystem med 4 åbningstrin (foruden *a*) er afgjort for-tjenstfuldt.

I nogle almene betragtninger i sit forord gør Espegaard opmærksom på hvor problematisk det er at tage en middelalderlig form til “udgangspunkt” for nutidens nordjysk; lydværdien af de gamle teksters stavemåder er vanskelig at bestemme nøjagtigt, og ingen af teksterne

hører hjemme i hans Nordjylland. I nutiden optræder et givet ord ofte i så forskellige varianter fra egn til egn selv inden for dette lille område at de ikke synes at kunne føres tilbage til én enkelt middelalderlig form; men selv hvor flere middelalderformer er overleveret, kan vi ikke være sikre på at de repræsenterer alle datidens sproglige egnsforskelle. På den baggrund, mener Espegård, bliver det næsten umuligt at tro på at der for tusind år siden rådede en omtrent ensartet sprogtilstand i Danmark.

Disse betragtninger åbner et vidt perspektiv. Vi ved at vor egen tids uniforme skriftsprog dækker over betydelige geografiske, sociale og aldersbetingede udtalevariationer. Vi aner at ikke blot de olddanske, men også de endnu ældre “urnordiske” runeindskrifter kan tilsløre en lignende mangfoldighed. Og vi tvinges til at overveje om ikke det mellemliggende tidsrums sproghistorie bør skrives om.